

тних суспільних інтересів. У даній установі працює більше шести тисяч службовців та має річний бюджет близько 45 млн. доларів США. Щороку Дослідницька служба відповідає близько на 500 тисяч запитів від конгресменів, комітетів і працівників апарату. Відповіді надаються у формі доповідей, бюлетенів, бібліографій, аналітичних повідомлень, семінарів, аудіо- та відеозаписів, інформації з автоматичної бази даних чи навіть особисте консультування по телефону¹.

Таким чином, лобіювання у США є однією з констант процесу прийняття нормативно-правових актів. Американські вчені його характеризують як систему всебічного наскрізного лобіювання². Це можна пояснити з двох позицій. По-перше, особливостями конституційного ладу США, у якому не має домінуючого центру влади, а скоріше є чисельні його осередки як на федеральному, так і на штатному рівнях. По-друге, надзвичайно високою гетерогенністю американського соціуму та розвиненістю інститутів громадянського суспільства. Зокрема, близько 65% населення США перебуває у членстві як мінімум однієї організації, яких наразі налічується понад 138 тисяч³. Лобіювання є дієвим конституційно-правовим інститутом у забезпеченні врахування інтересів американських громадян у нормативно-правових актах. Не дарма, в американських наукових джеделах його кореспондують з "п'ятою гілкою влади"⁴.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2010 р.

УДК 343.346.8(РФ):343.985

І.О. Воронов

**АНТОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ В РОСІЙСЬКІЙ
ФЕДЕРАЦІЇ ПРОБЛЕМ РОЗКРИТТЯ
ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ
ВИСОКИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

У статті розглядаються сучасний стан та перспективи розвитку вітчизняних дисертаційних досліджень проблем розкриття та розслідування злочи-

¹ Tarr D., O'Connor A. Congress A to Z. - Third Edition. - Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1999. - P. 280-281.

² Bentley A. F. The process of government: a study of social pressures / New ed., with introd. by H.T. Davis. - Evanston: Principia Press of Illinois, 1949. - P. 222; Dahl R.A. Who Governs? - Democracy and Power in American City. - New Haven: Yale University Press, 1989. - P. 5; Truman D.B. The governmental process: political interests and public opinion. - 2-d ed. - New York: Knopf, 1971. - P. 158.

³ Davidson R.H., Oleszek W.J. Congress and its Members. - Eighth Edition. - Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 2002. - P. 349.

⁴ Zorack J.L. The Lobbying Handbook. - Washington, D.C.: Professional Lobbying and Consulting Center, 1990. - P. 24.

нів у сфері високих інформаційних технологій. Внесено пропозиції щодо організації нових досліджень та їх оптимізації.

Ключові слова: *дисертаційні дослідження, злочини у сфері високих інформаційних технологій, цифрова інформація, методика розслідування.*

В статье рассматривается современное состояние и перспективы развития отечественных диссертационных исследований проблем раскрытия и расследования преступлений в сфере высоких информационных технологий. Внесены предложения по организации новых исследований, их оптимизации.

Ключевые слова: *диссертационные исследования, преступления в сфере высоких информационных технологий, цифровая информация, методика расследования.*

The article deals with the modern state and prospects of development of domestic dissertation researches of problems of investigation of high-tech information crimes. The proposals for organization of new researches and their optimization have been made.

Key words: *dissertation researches, high-tech information crimes, digital information, criminal investigation.*

Вивчення зарубіжного досвіду у будь-якій сфері життєдіяльності суспільства, зокрема наукової, завжди привертало до себе увагу вчених і практичних працівників, оскільки дає змогу скористатися вже існуючими напрацюваннями закордонних колег у вирішенні власних наявних проблемних питань або удосконаленні певної галузі, окремого напрямку. Крім цього, запозичення позитивного досвіду дозволяє уникати значних витрат, оптимізувати використання допоміжних матеріальних ресурсів та досягати бажаних результатів у найкоротший термін. Особливо це стосується прикладних наук, результати наукових пошуків яких відносно швидко можуть бути впроваджені у конкретну практичну діяльність.

Боротьба зі злочинністю у сфері високих інформаційних технологій є новим напрямком вітчизняної та зарубіжної науки. Специфіка даних злочинів, їх постійний розвиток привернули увагу російських науковців, багато з яких й обрали відповідні теми дослідження.

Одним із важливих засобів пізнання, як відомо, є класифікація явищ, фактів, обставин, що вивчаються. Криміналістичні знання про злочини у сфері високих інформаційних технологій вже досить чисельні і різноманітні, їх аналіз потребує чіткої систематизації та періодизації. Наукова значимість та вагомість даної роботи вбачається у тому, що вона стала результатом наукових пошуків по збиранню, узагальненню, систематизації та вивченню наявного масиву російських досліджень проблем розкриття та розслідування означених видів злочинів для забезпечення нагальних потреб правоохоронної діяльності. Ретельне вивчення наявного дисертаційного масиву дозволяє показати існуючу систему організації,

планування та координації досліджень, виявити в них деякі диспропорції. Саме для цього варто проводити аналіз виконаних робіт, що дозволить сформулювати максимально повну "карту" наукових пошуків та розробити пропозиції щодо організації власних досліджень та їх оптимізації.

Вивчення різних джерел інформації в аспекті їх інформативності переконливо свідчить про те, що найбільш змістовними у цьому відношенні є дисертаційні дослідження. Насамперед, це пояснюється процедурою вибору теми дослідження, яке пов'язано з її обговоренням та схваленням, порядком експертизи матеріалів опонентами, членами спеціалізованої вченої ради та Вищою атестаційною комісією. Висока інформаційна змістовність дисертацій вбачається і у тому, що такі форми оприлюднення результатів наукових розробок як статті, посібники та монографії у багатьох випадках пов'язані саме з дисертаційними дослідженнями. Дисертації містять науково обґрунтовані висновки і пропозиції, використання яких позитивно впливає на вирішення складних проблем правоохоронної практики. Значане спонукало автора здійснити загальний огляд криміналістичних наукових досліджень в Російській Федерації. Уявлення про динаміку їх підготовки та тематичну спрямованість можуть висвітлити наступні дані.

Як і в Україні, значна увага російських вчених приділяється питанням методики розслідування різноманітних видів злочину. Роботи цієї спрямованості можна поділити на кілька груп за тематикою наукових пошуків, а саме присвячених розслідуванню: комп'ютерних злочинів¹, незаконного доступу до комп'ютерної інформації², злочинів у сфері на-

¹ Киселев С.В. Проблемы расследования компьютерных преступлений: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Санкт-Петербург, 1998. - 23 с.; Крыгин С.В. Расследование преступлений, совершаемых в сфере компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нижний Новгород, 2002. - 200 с.; Остроушко А.В. Организационные аспекты методики расследования преступлений в сфере компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Волгоград, 2000. - 226 с.; Рогозин В.Ю. Особенности расследования и предупреждения преступлений в сфере компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Волгоград, 1998. - 281 с.; Хомколов В. П. Организационно-правовые аспекты расследования и предупреждения преступлений в сфере компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Иркутск, 2004. - 184 с.; Белевский Р.А. Методика расследования преступлений, связанных с неправомерным доступом к компьютерной информации в сетях ЭВМ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Санкт-Петербург, 2006. - 176 с.

² Гаврилина Ю.В. Расследование неправомерного доступа к компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Москва, 2000. - 206 с.; Егорщев А.С. Расследование и предупреждение неправомерного доступа к компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Уфа, 2004. - 230 с.; Иванова И.Г. Выявление и расследование неправомерного доступа к компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Красноярск, 2007. - 197 с.; Поляков В.В. Особенности расследования неправомерного удаленного доступа к компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Омск, 2008. - 247 с.

дання Інтернет-послуг¹ і мобільних телекомунікацій², розповсюдження шкідливих програм³, злочинів у сфері економіки, що вчиняються засобами комп'ютерної техніки⁴, використання платіжних карток⁵. У спеціалізованих радах Російської Федерації захищалися кандидатські дисертації підготовлені громадянами інших держав⁶. Стже, вибір іноземцем певної спеціалізованої ради може свідчити про авторитетність вчених саме цього наукового центру та високий рівень наукової кваліфікації його співробітників.

Проблеми використання електронних документів у кримінальному судочинстві вивчалися Т.Е. Кукарніковою⁷ та О.В. Рыбнін⁸, а Л.Б. Краснова наводить та досліджує узагальнюючу категорію для групи об'єктів, з якими доводиться мати справу при розслідуванні високотехнологічних злочинів⁹. Привертало значну увагу науковців і кримінально-проце-

¹ Илюшин Д.А. Особенности расследования преступлений, совершаемых в сфере предоставления услуг Интернет: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Волгоград, 2008. - 233 с.

² Семенов Г.В. Расследование преступлений в сфере мобильных телекоммуникаций: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Воронеж, 2003. - 242 с.; Лазарева Инна Владимировна. Расследование преступлений, связанных с несанкционированным доступом к сети сотовой радиотелефонной связи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Хабаровск, 2007. - 222 с.

³ Менжега М.М. Криминалистические проблемы расследования создания, использования и распространения вредоносных программ для ЭВМ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. / Саратов, 2005. - 238 с.; Соловьев Л.Н. Расследование преступлений, связанных с созданием, использованием и распространением вредоносных программ для ЭВМ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. / Москва, 2003. - 275 с.

⁴ Распопова А.В. Организационно-методическое обеспечение первоначального этапа расследования преступлений, совершаемых в сфере экономике с использованием средств компьютерной техники: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.09 / Москва, 2007. - 29 с.; Никитин И.И. Основы методики расследования преступлений в сфере экономики, совершаемых с использованием компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Волгоград, 1999. - 260 с.

⁵ Абдурагимова Т.И. Раскрытие и расследование изготовления, сбыта и использования поддельных кредитных и расчета пластиковых карт: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Москва, 2001. - 201 с.; Тлиш А.Д. Проблемы методики расследования преступлений в сфере экономической деятельности, совершаемых с использованием компьютерных технологий и пластиковых карт: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.09 / Краснодар, 2002. - 30 с.

⁶ Ян Вэй Фэн. Расследование компьютерных преступлений в Китайской Народной Республике (криминалистические аспекты): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Тула, 2006. - 192 с.

⁷ Кукарникова Т.Э. Электронный документ в уголовном процессе и криминалистике: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Воронеж, 2003. - 211 с.

⁸ Рыбин А.В. Электронный документ как вещественное доказательство по делам о преступлениях в сфере компьютерной информации (Процессуальные и криминалистические аспекты): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Краснодар, 2005. - 192 с.

⁹ Краснова Л.Б. Компьютерные объекты в уголовном процессе и криминалистике: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.09 / Воронеж, 2005. - 202 с.

суальне значення комп'ютерної інформації на досудових стадіях кримінального судочинства¹.

Також є роботи, присвячені питанням тактики виявлення і фіксації комп'ютерної інформації², дослідження її носіїв³ та слідів злочину⁴.

Деякі вчені визначають можливості та розглядають специфіку розшукової діяльності слідчого⁵. Використанню здобутих даних у кримінальному процесі та оперативно-розшукової діяльності присвятили свої наукові роботи Р.О. Нікітін⁶ та Ю.М. Соколов⁷.

Крім того, активно аналізуються можливості використання інноваційних засобів у криміналістичному забезпеченні виявлення та розслідування злочинів. Дисертації, безпосередньо присвячені цій тематиці, були підготовлені О.В. Харанжевською⁸ та І.М. Яковенко⁹.

¹ Григорьев О. Г. Роль и уголовно-процессуальное значение компьютерной информации на досудебных стадиях уголовного судопроизводства: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Тюмень, 2003. – 221 с.

² Касаткин А.В. Тактика собирания и использования компьютерной информации при расследовании преступлений: дис. ... канд. юрид. наук:12.00.09 / Москва, 1997. – 215 с.

³ Костин П.В. Исследование машинных носителей информации, используемых при совершении преступлений в сфере экономики: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нижний Новгород, 2007. – 30 с.

⁴ Мулашев В.А. Проблемы тактики поиска, фиксации и изъятия следов при неправомерном доступе к компьютерной информации в сетях ЭВМ: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.09 / Москва. – 204 с.; Шаповалова Г.М. Возможность использования информационных следов в криминалистике (вопросы теории и практики): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.09 / Владивосток, 2006. – 21 с.

⁵ Мусаева У.А. Розыскная деятельность следователя по делам о преступлениях в сфере компьютерной информации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Тула, 2002. – 201 с.

⁶ Никитин Р.О. Правовое обеспечение использования электронно-информационных технологий в уголовном процессе: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.09 / Владимир, 2005. – 191 с.

⁷ Соколов Ю.Н. Использование результатов электронного наблюдения в уголовном судопроизводстве и оперативно-розыскной деятельности: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.09 / Екатеринбург, 2004. – 218 с.

⁸ Харанжевская Е.В. Криминалистические основы компьютерно-технологического обеспечения деятельности по выявлению и раскрытию преступлений: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нижний Новгород, 2008. – 24 с.

⁹ Яковенко И.Н. Современное состояние и перспективы использования информационных технологий в раскрытии и расследовании преступлений: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.09 / Краснодар, 2005. – 22 с.

Окрему роботу дослідженню криміналістичної характеристики злочинів присвятили В.Б. Вехов¹ та П.Б. Смагоринський².

Серед дисертаційних робіт з'являються дослідження, присвячені новим видам судових експертиз. Такі теми обрали В.В. Васильєв³, А.І. Семікаленова⁴, М.А. Іванов⁵ та Б.К. Давлетов⁶.

Була захищена й робота, у якій досліджувалися особливості використання спеціальних знань у сфері комп'ютерних технологій при розслідуванні злочинів⁷.

Особливий інтерес являє тематична спрямованість докторських дисертацій, оскільки такого рівня роботи присвячені саме фундаментальним проблемам. Так, основи методики розслідування злочинів досліджував В.В. Крилов⁸ та В.О. Мещеряков⁹. Автором роботи з концептуальних основ судової комп'ютерної експертизи став О.І. Усов.¹⁰ Криміналістичному вченню про комп'ютерну інформацію і засобам її обробки було присвячено дисертацію В.Б. Вехова¹¹. На початку 2010 року Ю.В. Гаврилінін

¹ Вехов В.Б. Криминалистическая характеристика и совершенствование практики расследования и предупреждения преступлений, совершаемых с использованием средств компьютерной техники: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Волгоград, 1995. - 279 с.

² Смагоринский П.Б. Криминалистическая характеристика хищений чужого имущества, совершенных с использованием пластиковых карт и ее применение в следственной практике: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Волгоград, 2000. - 237 с.

³ Васильев А.А. Судебная аппаратно-компьютерная экспертиза: правовые, организационные и методические аспекты дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Москва, 2003. - 246 с.

⁴ Семікаленова А.І. Судебная программно-компьютерная экспертиза по уголовным делам: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Москва, 2005. - 228 с.

⁵ Іванов Н.А. Теоретические и методические основы комплексной судебной компьютерно-технической экспертизы и судебно-технической экспертизы документов: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Москва, 2005. - 188 с.

⁶ Давлетов Б.К. Научные основы становления и развития судебно-экспертных исследований компьютерных систем: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Челябинск, 2008. - 156 с.

⁷ Шаевич А.А. Особенности использования специальных знаний в сфере компьютерных технологий при расследовании преступлений: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.09 / Иркутск, 2007. - 24 с.

⁸ Крилов В.В. Основы криминалистической теории расследования преступлений в сфере информации: автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Москва, 1998. - 50 с.

⁹ Мещеряков В.А. Основы методики расследования преступлений в сфере компьютерной информации: автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Воронеж, 2001. - 46 с.

¹⁰ Усов А.И. Концептуальные основы судебной компьютерно-технической экспертизы: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Москва, 2002. - 402 с.

¹¹ Вехов В.Б. Криминалистическое учение о компьютерной информации и средствах ее обработки: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Волгоград, 2008. - 45 с.

подано на захист дисертацію на тему розслідування злочинів, що посягають на інформаційну безпеку у сфері економіки¹.

Деякі доктори наук не змінили обраний загальний тематичний напрямок, що свідчить про стійкий інтерес до розроблюваних питань, підтверджує глибину пошуку та збільшує вірогідність отримання нових результатів (В.Б. Вехов, Ю.В. Гаврилін).

Відомо, що офіційне притягнення опонентів є вагомим фактором у об'єктивній оцінці дисертацій. Очевидно, найбільш кваліфіковану оцінку дисертації може дати вчений, який плідно працює над дослідженням проблем, близьких до викладених у роботі, яка подана для захисту, що знаходить своє відображення у його публікаціях та, що особливо важливо, підготовлених під його керівництвом дисертаціях.

Вивчення питання про організацію керівництва та вибір опонентів по дисертаціях за досліджуваною у даній роботі тематикою показує, що спеціалізація у цьому відношенні характерна для В.Б. Вехова, Ю.В. Гавриліна, В.В. Крилова, В.О. Мещерякова та Л.М. Соловйова.

Підсумовуючи розгляд наведених досліджень, необхідно підкреслити деякі характерні особливості організації та здійснення наукових робіт російськими вченими. Безсумнівно, тематико-кількісні дані свідчать про загальне зростання інтересу серед вчених до теоретичних і практичних проблем розкриття та розслідування злочинів епохи інформатизації суспільства. Як наслідок, збільшується кількість вчених, які доклали зусиль для здобуття відповідної наукової кваліфікації. За цим показником Російська Федерація лідирує серед інших країн СНД. Відбувається становлення та розвиток наукових центрів у Москві, Санкт-Петербурзі та Волгограді.

На жаль, поряд із позитивними сторонами розвитку наукових досліджень за цією тематикою, є підстави для роздумів щодо деяких факторів, які гальмують розвиток напрямку. Гострою є проблема адекватного визначення понятійно-термінологічного інструментарію, що використовується у цій сфері, оскільки залучаються поняття і категорії різноманітних галузей знання та практики. Йдеться про значний перелік понять і термінів, що вимагає уніфікації їх трактування та використання. Аналіз списку наведених у дисертаціях джерел свідчить, що посилення на спеціальну технічну літературу є більш винятком, ніж нормою. Звідси й довільне визначення важливих понять, їх змісту та властивостей специфічних процесів. Як наслідок, це може утримувати процес формування

¹ Гаврилін Ю.В. Расследование преступлений, посягающих на информационную безопасность в сфере экономики: теоретические, организационно-тактические и методические основы: автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Москва, 2010. - 46 с.

та уніфікації системи основних понять. Таким чином, необхідно позбавлятися помилкових ілюзій про загальновідомість, елементарність деяких понять, категорій, уявлень та положень, які насправді не такі вже й прості і зрозумілі. З цією метою важливо розробляти міждисциплінарні зв'язки юридичних та технічних наук.

Іншою, не менш важливою проблемою, є значний часовий розрив між науковими розробками і загальними потребами правоохоронної діяльності. Переважна кількість дисертаційних досліджень "відстає" від реальностей сьогодення, оскільки сфера високих інформаційних технологій є найпродуктивнішою у плані свіжих протиправних ідей.

Результати проведеного аналізу, сподіваємося, можуть бути використані у діяльності окремого вченого для проведення глибокого порівняльного аналізу, коригування власного напрямку наукової діяльності, а також об'єднувати зусилля вчених та практиків на державному і міждержавному рівні.

Стаття надійшла до редколегії 03.03.2010 р.

УДК 340.15(РФ)

Є.О. Бутирін

РОЛЬ ЗЕМСЬКИХ ДІЛЬНИЧНИХ НАЧАЛЬНИКІВ У ПЕРІОД СТОЛИПІНСЬКОЇ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ

Дана стаття присвячена діяльності земських начальників в період впровадження століпінської аграрної реформи. У статті є спроба передивитися традиційний погляд на інститут земських начальників, довести, що земським начальникам вдалося відіграти неабияку роль в житті тогочасного села.

Ключові слова: *начальники, реформа, селяни, уряд, інститут земських начальників.*

Данная статья посвящена деятельности земских начальников в период введения столыпинской аграрной реформы. В статье осуществлена попытка пересмотреть традиционные взгляды на институт земских начальников, доказать, что земским начальником удалось сыграть немаловажную роль в жизни села того времени.

Ключевые слова: *начальники, реформа, крестьяне, правительство, институт земских начальников*

This article highlights the activities of authorities in local communities called zemstvo over the period of implementation of the agrarian reform under Stolypin's aegis. The article makes an attempt of revising the traditional approach to the institute of Zemstvo authorities and substantiating the idea that heads of local communities managed to have an outstanding role in the life of a village of that time.